

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ У ВИМІРІ СУЧАСНИХ РЕАЛІЙ

Здійснено аналіз нормативно-правових документів у контексті забезпечення навчання населення з питань цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки у системі підвищення кваліфікації посадових осіб міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання комунальної власності, а також суб'єктів господарювання, що належать до сфери їх управління. Обґрунтовано необхідність їхньої педагогічної підготовки для подальшого підвищення ефективності діяльності з метою попередження надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: цивільний захист, забезпечення навчання, педагогічна підготовка, посадові особи, місцеві органи влади, надзвичайні ситуації.

Петренко Лариса

ПОВЫШЕНИЕ КВАЛИФИКАЦИИ СПЕЦИАЛИСТОВ СФЕРЫ ГРАЖДАНСКОЙ ЗАЩИТЫ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ РЕАЛИЙ

Проанализированы нормативно-правовые документы в контексте обучения населения по вопросам гражданской защиты, техногенной и пожарной безопасности в системе повышения квалификации должностных лиц министерств и других центральных органов исполнительной власти, органов местного самоуправления и субъектов хозяйствования коммунальной собственности, а также субъектов хозяйствования, относящихся к сфере их управления. Обоснована необходимость их педагогической подготовки для дальнейшего повышения эффективности деятельности в целях предупреждения чрезвычайных ситуаций.

Ключевые слова: гражданская защита, обеспечение обучения, педагогическая подготовка, должностные лица, местные органы власти, чрезвычайные ситуации.

Petrenko Larysa

ENHANCING QUALIFICATION OF PROFESSIONALS SPHERE OF CIVIL PROTECTION IN MEASUREMENT OF CURRENT REALITIES

The analysis of normative legal documents in the context of provision of training of the population on issues of civil protection, technogenic and fire safety in the system of professional development of officials of ministries and other central executive

authorities, local self-government bodies and communal entities, as well as subjects management belonging to the sphere of their management. The necessity of their pedagogical preparation for the further improvement of the effectiveness of the activity for the purpose of the prevention of emergencies is substantiated.

Key word: civil protection, providing training, pedagogical training, officials, local authorities, Emergency.

Постановка проблеми та її зв'язок із науковими та практичними завданнями. Вплив технологічних, демографічних та соціально-економічних змін вносить суттєві корективи в ландшафт зайнятості населення різних країн, зумовлює появу нових вимог до умінь і навичок фахівців різних галузей економіки, що в свою чергу спричиняє серйозні проблеми з їхньою професійною підготовкою, перепідготовкою, підвищенням кваліфікації та управлінням цим процесом. На актуальності розв'язання цієї проблеми наголошували учасники Всесвітнього економічного форуму в Давосі, на якому зазначалось, що в недалекому майбутньому зростання зайнятості супроводжуватиметься ситуацією, коли близько 40% навичок, необхідних ключовим робочим місцям, ще не належать до основного набору цих функцій сьогодні. Від своєчасності вирішення таких питань упродовж найближчих років залежить потужність економік різних країн та суспільства в цілому [7, с. 26].

Не зважаючи на те, що лідери бізнесу усвідомлюють ці насущні проблеми як першочергові завдання, проте результати їх опитування вказують на їх досить повільні і недостатньо рішучі дії щодо підвищення кваліфікації фахівців. Так, близька двох третин респондентів вважають, що стратегічне планування робочої сили та управління змінами в їх кваліфікації є найвищим пріоритетом менеджменту компанії або організації. В галузі розвитку інфраструктури такої думки дотримуються більше половини опитаних керівників, а в галузі енергетики та охорони здоров'я – чотири з п'яти респондентів. Приблизно дві третини респондентів в усіх галузях промисловості також мають наміри вкладати кошти в “перезавантаження діючих працівників у рамках управління змінами”, а планування розвитку робочої сили для багатьох керівників нині визнається “загалом найвищою такою стратегією” [7, с. 26].

У контексті заявленої теми слід наголосити на актуальності розв'язання

питання підвищення кваліфікації фахівців, задіяних у сфері цивільного захисту. У 2018 році більше 200 осіб керівного складу територіальних громад, до повноважень яких віднесено питання організації цивільного захисту, пройшли навчання. На курсах підвищення кваліфікації за цей період навчено більше 1300 працівників протипожежних підрозділів. Заслуговує на увагу досвід проведення тренінгів з безпеки життєдіяльності різних категорій населення (понад три тисячі осіб) [3, с. 300]. Короткострокове підвищення кваліфікації з питань цивільного захисту пройшли завідувачі (заступники завідувачів) міських курсів, завідувачі навчально-консультаційних пунктів, начальники циклів практичної підготовки, майстри виробничого навчання навчально-методичних центрів сфери цивільного захисту.

Ці процеси відбуваються планово. Адже технологізація усіх сфер життєдіяльності людини ні в якому разі сьогодні не зменшує ризиків виникнення важких надзвичайних ситуацій, що призводять до загибелі великої кількості людей і значних матеріальних збитків. Учені акцентують увагу на тому, що нині в Україні “у зв’язку з небезпечними природними явищами, аваріями і катастрофами ситуація характеризується як дуже складна. Щороку в країні виникає близько 1,5–2 тис. надзвичайних ситуацій” [2, с. 304]. При цьому найпоширенішою причиною аварій часто стає сама людина, її помилки, зумовлені індивідуальними особливостями, рівнем культури і виховання, відсутністю необхідних знань або просто недосконалістю людського розуму, байдужістю або інертністю в прийнятті рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із даної проблеми свідчать про те, що в Україні активно досліджується проблема цивільного захисту населення. Увага учених зосереджується на питаннях нормативно-правового забезпечення, діяльності організаційно-управлінських систем, призначених для виконання завдань цивільного захисту (С. Андреев, О.Барило, П. Волянський, О. Гудович, М. Долгий, С. Домбровська, В. Кондратюк, В. Мазуренко, С. Осипенко, А. Терент’єва, О. Труш та ін.); безпеці людини у сучасних умовах (В. Березуцький, В. Гогунський, В. Заплатинський, О. Запорожець та ін.),

формування культури безпеки життєдіяльності в учнів і студентів (О. Вільсон, Д. Горбатюк, Г. Люлька, Н. Кулалаєва, В. Махайлюк, В. Пугач, П. Резниченко). Проблеми підвищення кваліфікації фахівців сфери цивільного захисту порушені в наукових працях О. Євсюкова, Є. Литвиновського, В. Михайлова, В. Квашука, В. Юрченка. Аналіз зазначених робіт показав, що тепер у зв'язку з децентралізацією влади піднімаються питання організації безпеки об'єднаних територіальних громад. Очевидно, що їх ефективне розв'язання залежить від готовності фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, до діалогу з громадськістю відносно необхідності підвищення культури безпеки, формування запиту на позитивні зрушення у зазначеній сфері.

Метою цієї статті є аналіз нормативно-правових документів, результатів наукових досліджень і досвіду підвищення кваліфікації посадових осіб міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання комунальної власності для обґрунтування педагогічного аспекту їхньої діяльності у забезпеченні навчання з питань цивільного захисту, безпеки життєдіяльності, техногенної та пожежної безпеки персоналу і різних верств населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі дослідження наша увага була прикута саме до організації роботи з навчання різних верств населення діям у надзвичайних ситуаціях фахівцями сфери цивільного захисту на різних рівнях цієї системи, до чийх функціональних обов'язків віднесена ця діяльність. Насамперед ми звернулись до нормативно-правових документів. Так, Кодексом цивільного захисту України (далі – Кодекс) передбачено, що до повноважень Кабінету Міністрів України у сфері цивільного захисту поміж інших віднесено “визначення порядку навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях” (ст. 16, п. 16); Центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту – “...розглядає та затверджує програми з навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, організовує та контролює їх виконання” (ст. 17, п. 44 Кодексу). Статтею 18, п. 18

Кодексу визначено, що до функцій інших центральних органів виконавчої влади у сфері цивільного захисту включено: “забезпечення навчання з питань цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки посадових осіб міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, а також суб’єктів господарювання, що належать до сфери їх управління”. У статті 19 п. 1. 21 Кодексу до переліку повноважень місцевих державних адміністрацій у сфері цивільного захисту віднесено: “забезпечення навчання з питань цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки посадових осіб місцевих державних адміністрацій, суб’єктів господарювання, що належать до сфери їх управління, керівників та їх заступників, здійснення підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях”; а у п. 2.22 Кодексу говориться про те, що органи місцевого самоврядування у сфері цивільного захисту мають здійснювати: “забезпечення навчання з питань цивільного захисту посадових осіб органів місцевого самоврядування та суб’єктів господарювання комунальної власності, здійснення підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях” [1]. Таким чином, на всіх ієрархічних рівнях Єдиної державної системи цивільного захисту Кодексом передбачено забезпечення навчання як різних категорій посадових осіб, так і населення.

Водночас результати дослідження аспектів безпеки децентралізації влади в Україні свідчать: переважна більшість опитаних громадян (51%) вважають, що розвиток і безпека є взаємозалежними процесами, але сьогодні у більшості рівень відчуття захищеності від різних загроз, досить низький. Так, від замаху на життя захищеними вважають себе 20% громадян (28% членів ОТГ); пограбування, крадіжки – 12% (19%); хуліганських дій – 13% (20%); терористичних актів – 15% (19%); пожеж – 15% (21%); великого стихійного лиха – 11% (16%); техногенних катастроф – 10% (14%); епідемічних захворювань – 12% (15%); військової агресії – 15% (20%); мін, боєприпасів, що не розірвалися – 19% (27%).

Також низьким виявився і рівень сподівань громадян на допомогу з боку добровільних громадських формувань. Так, тільки 7-14% опитаних розраховують на допомогу з їхнього боку, разом з цим лише 4-11% (залежно від місця

проживання) готови взяти участь у добровільних формуваннях (групах, загонах, дружинах) із забезпечення безпеки громад. Також виявилися низкими показники готових до участі в місцевій волонтерській гуманітарній допомозі – 8% у порівнянні з 12-15% серед мешканців інших населених пунктів [6]. На думку М.Сунгуровського, ці результати “дають підстави стверджувати як про нестачу культури безпеки, недостатню готовність значної частини українського суспільства до повномасштабних перетворень в сфері безпеки громад, так і про наявність великого запиту на ці зміни через незадоволення поточним станом справ” [там саме]. На наше переконання, така ситуація є результатом зниження уваги до формування безпекової компетентності в школах, закладах професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, готовності керівників, відповідальних за цивільний захист населення на місцевому рівні, до планування і організації цієї роботи на системній основі.

У даній статті привертає увагу те, що більшість опитаних вважають безпеку громадян справою держави. У цьому переконані 44%, ще 43% вважають, що безпеку населення мають забезпечувати держава спільно з ОТГ. На думку 49% опитаних, цим має займатися виключно держава, а 38% віддали перевагу спільним зусиллям держави і ОТГ. У питанні безпеки на дорогах і протидії злочинності 54% і 52% досліджуваних відповідно, вважають, що цим має займатися держава. Отже, підкреслює М. Сунгуровський, у сфері забезпечення безпеки громад, українці віддають перевагу державі і спільним зусиллям держави з ОТГ [6].

На наш погляд, така думка сформувалась значною мірою завдяки діяльності самих органів влади, повідомленням в засобах масової інформації, коли увага здебільшого акцентується на якості роботи відповідних служб у разі виникнення надзвичайної ситуації і дуже рідко в коментарях можна почути про те, як мали і мають діяти самі громадяни. За останні роки ми не раз ставали свідками розгубленості, беспорядності й розпачу населення внаслідок вибухів на військових складах (Калинівка, Ічня та ін.), техногенних аварій (на об'єктах ЖКГ в Алчевську, розлив фосфору на Львівщині, вибух газу в Дніпропетровську,

аварія на Бортницькій станції аерації) тощо. Актуалізується проблема ведення профілактичної роботи, що також є навчальною діяльністю відповідних служб і посадових осіб.

Доцільно зазначити, що сьогодні громадам передані не тільки повноваження. “Децентралізація забезпечила значне зростання доходів місцевих бюджетів, незважаючи на складний час, коли все це відбувається. І вперше, в минулому році, доходи місцевих бюджетів склали до 50% зведеного бюджету України”, - зазначив В. Пархоменко з Асоціації міст України [6]. У 2018 році доходи загального фонду місцевих бюджетів за перше півріччя виросли на 23,8% з аналогічним періодом минулого року. За рахунок цих коштів ОТГ отримали можливість не тільки встановлювати освітлення, камери для відеофіксації, які допоможуть підняти рівень безпеки в кожній конкретній громаді, але й ввести 600 нових посад дільничних інспекторів поліції в ОТГ, що виявили бажання отримати дільничного, який буде працювати тільки в їх громаді. На сайті Державної служби з надзвичайних ситуацій наведено результати пілотних проектів щодо організації заходів цивільного захисту населення територіальних громад, тобто поступово змінюється місцева політика в управлінні безпековим середовищем життєдіяльності людей. Одним з її основних завдань є поглиблення громадської обізнаності з “основних факторів природних і техногенних небезпек та їх запобігання” [3, с. 300].

Його ефективна реалізація в практичній діяльності значною мірою залежить від професіоналізму тих, хто очолює “органи управління цивільним захистом на місцях, територіальні громади і всі інші, хто бере участь у зниженні ризиків і пом'якшенні наслідків надзвичайних ситуацій, в свою чергу, створюють безпечне і більш стійке середовище життєдіяльності” [3, с. 299]. При цьому відбувається соціальна взаємодія між усіма суб'єктами цивільного захисту, що характеризує діяльність цих фахівців як представників професій “людина-людина” (за типологією Є. Клімова). І це лише одна із складових їхнього професіоналізму.

Суть цієї наукової категорії в нашому дослідженні розглянемо з позицій державного управління. У цьому аспекті більш повне тлумачення

професіоналізму наведено в науковій праці І. Сурай, яка зазначає, що: “Професіоналізм – це інтегральна властивість, якість особистості, що формується в процесі певної діяльності. Водночас це і процес, і результат діяльності”, а ще – це “володіння комплексом спеціальних фахових знань та практичних фахових умінь і навичок, що виявляється під час діяльності людини в чітко обмеженій сфері та визначає якість цієї діяльності” [5, с. 51,53].

Нею обґрунтована концептуальна модель керівника, яка визначається трьома взаємопов'язаними показниками. Перший – орієнтований на ефективний розвиток професіоналізму особистості, другий – професіоналізму діяльності, третій – професіоналізму самовдосконалення. У професіоналізмі особистості керівника автор виокремлює: 1) управлінські здібності, які характеризують індивідуальні якості керівника, що зумовлюють успішне виконання ним своїх професійних обов'язків; 2) професійно-управлінська компетентність, що являє собою вміння керівника як суб'єкта управлінського впливу, здатного по-новому структурувати наукові і практичні знання з управління; 3) управлінська спрямованість, розвиток якої уможлиблює реалізацію таких суттєвих показників, як інтерес до професії керівника, схильність до неї, усвідомлення своїх здібностей, характеру і мотивів вибору певної професії.

Другий показник (професіоналізм діяльності керівника) представлений І. Сурай як комплекс умінь керівника щодо володіння: 1) сучасними методами наукового управління і новими технологіями соціально-культурного програмування (теоретична і практична підготовка керівника до виконання завдань стратегічного і тактичного планування діяльності, управління персоналом); 2) технологічною підготовленістю (професійне володіння технологіями управління людськими ресурсами); 3) готовністю впроваджувати свої знання у практику управління (професіоналізм спілкування, співробітництва, взаємодії керівника з колегами, підлеглими, керівництвом).

Третій показник – професіоналізм самовдосконалення – забезпечує створення динамічної управлінської ситуації у роботі керівника, що потребує не тільки володіння знаннями, вміннями, навичками, методів управління та

управлінського впливу, а й рефлексії керівником своєї діяльності [5, с. 52-53].

З огляду на чинне законодавство у сфері цивільного захисту та дану концептуальна модель, ми можемо зробити висновок про необхідність розвитку в керівників сфери цивільного захисту, осіб у компетенції яких є забезпечення навчання населення і всіх інших, причетних до них, психолого-педагогічної компетентності. Тому, базуючись на даній моделі, ми проаналізували навчальні плани і програми, які знаходяться у вільному доступі на сайтах закладів вищої освіти. Це: програма навчання з питань охорони праці, функціонального навчання для потреб центральних і місцевих органів виконавчої влади та навчань з питань пожежної безпеки посадових осіб підприємств, установ та організацій. Дані програми відображають зміст професійної діяльності у сфері цивільного захисту, зміст функціональних обов'язків, водночас жодна з них не розкриває суті реалізації завдання забезпечення навчання з питань цивільного захисту.

У цьому контексті вважаємо за доцільне акцентувати увагу на науковій категорії “навчання”, під якою, зазвичай, розуміють організовану, двосторонню діяльність, спрямовану на максимальне засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу і подальшого застосування отриманих знань, умінь та навичок на практиці. У Законі України “Про освіту” діяльність, що “спрямована на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти (лекція, семінар, тренінг, курси, майстер-клас, вебінар тощо), та яка провадиться педагогічним (науково-педагогічним) працівником, самозайнятою особою (крім осіб, яким така форма викладацької діяльності заборонена законом) або іншою фізичною особою на основі відповідного трудового або цивільно-правового договору” визначається як викладацька діяльність [4]. Викладацька діяльність є педагогічною, оскільки вона спрямована на навчання, виховання та розвиток особистості, її загальнокультурних, громадянських та/або професійних компетентностей [там саме]. Згідно із чинним Законом України “Про освіту” на посади педагогічних працівників приймаються особи, які мають освітню та/або професійну кваліфікацію, що відповідає встановленим законодавством, зокрема

професійним стандартом (за наявності), кваліфікаційним вимогам до відповідних посад педагогічних працівників (розділ VII стаття 58 п.2).

Висновки і перспективи подальших розвідок. Результати здійсненого аналізу нормативно-правових документів, суті поняття “професіоналізм керівника” вказують на те, що забезпеченням навчання населення з питань цивільного захисту, техногенної, пожежної безпеки посадових осіб міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та суб’єктів господарювання комунальної власності в системі підвищення кваліфікації мають здійснювати фахівці, які мають фахову і педагогічну підготовку. На жаль, нині цьому питанню приділяється недостатньо уваги. Для підвищення ефективності діяльності фахівців у сфері цивільного захисту потребує дослідження низка питань, наприклад: готовності посадових осіб органів місцевого самоврядування до планування і організації цієї роботи на системній основі; формування громадянської позиції населення до попередження техногенних катастроф; розвиток культури безпеки життєдіяльності працівників різних галузей тощо.

Література

1. Кодекс цивільного захисту України. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2013, № 34-35, ст. 458. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17> (Дата звернення: 20.12.2018).
2. Мендерецький В.В., Недільська У.І. Безпека життєдіяльності та цивільний захист населення як методологічна складова розвитку професійної компетентності майбутніх учителів фізико-технологічного профілю. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка*. Сер.: Педагогічна. 2013. Вип. 19. С. 304-307.
3. Михайлов В.М. Місцева політика в управлінні безпековим середовищем життєдіяльності людей. *Сучасний стан цивільного захисту України та перспективи розвитку*: Матеріали 20 Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 9-10 жовтня 2018 р. Київ: Видавничий дім “Гельветика”, 2018. С. 298-301.

4. Про освіту: Закон України (редакція) від 05.09.2017 № 2145-VIII. База даних “Законодавство України” / ВР України / URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 23.12.2018).

5. Сурай І. Сутність професіоналізму еліт у державному управлінні. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України*. 2010. Вип. 1. С. 46-56.

6. Українці не почуваються захищеними: що не так з безпекою в країні. *Газета “Сьогодні”* від 17 грудня 2018 р. URL: <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/ukraincy-ne-chuvstvuyut-sebya-zashchishchennymi-cho-ne-tak-s-bezopasnostyu-v-strane-1198177.html>. (Дата звернення: 18.12.2018).

7. World Economic Forum. Global Challenge Insight Report. The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution. January 2016. 167 с. URL: file:///C:/Users/PROFESSOR/Desktop/Зеликовская/WEF_Future_of_Jobs.pdf. (Дата звернення: 11.12.2018).